

Ekonomická krize II. - role peněžního systému

Londýn, 22.1.2009 (aktualizace 15.12.2009)

Všichni víme, že svět se točí kolem peněz. Tento fakt by nebyl ničím neobvyklým, pokud jej nezačneme rozebírat do elementárních částí. V peněžním systému obíhají „cenné papíry“, které nazýváme bankovky, respektive mince. Ale jak se do tohoto systému dostaly? Princip je jednoduchý. Pomiňme, že dříve peníze byly navázány na zlato, a tedy množství peněz bylo svázané s množstvím zlata dané země (a také tyto peníze měly díky tomu oprávněnou hodnotu). Jak tedy funguje tzv. moderní mechanismus peněz.

Řekněme, že vláda potřebuje na krytí svých výdajů 10 mld. Obrátí se tedy na centrální banku a ta odkoupí vládní dluhopisy. V tu chvíli putují peníze např. do banky na účet vlády (v české republice spravuje vládní peníze centrální banka, ale pro náš modelový příklad od tohoto můžeme upustit). Uložených 10 mld. se vložením na účet do banky stává depozitem banky a může s těmito penězi nakládat - třeba použít pro další úvěrové produkty. Existuje pouze jediná podmínka - musí odvést centrální bance bankovní rezervu (v ČR je tato povinná minimální rezerva 2% z depozitu, ale banky si tvoří běžně mnohem větší rezervy). Předpokládejme tedy, že tato rezerva, ať je myšlena povinná minimální a nebo dobrovolná rezerva, je v praxi celkem 10%.

Banka si tedy z 10 mld. 1 mld. ponechá jako rezervu a 9 mld. může půjčit svým klientům jako úvěr. Stane-li se tak a klienti si skutečně všech 9 mld. půjčí, pravděpodobně jsou tyto peníze převedeny na jejich účty (čímž se stávají opět depozitem banky) a celý proces se zase opakuje. Banka si z 9 mld. ponechá 0,9 mld. jako rezervu a 8,1 mld. zase může půjčit. Takto je možné pokračovat do nekonečna a pokud by se tak stalo, tak z původních 10 mld. se do oběhu dostane celkem 100 mld.

Shrňme si výše popsaný proces:

- Vláda nyní dluží centrální bance 10 mld.
- Firmy a domácnosti dluží bankám 90 mld.
- Banky drží rezervu 10 mld.

V ekonomice začne obíhat 100 mld. peněz, které během několika měsíců pomohou vytvořit produkt ve výši několika stovek miliard.

POZN.: Výši povinné minimální rezervy stanovuje centrální banka a je to jeden z nástrojů měnové politiky. Před rokem 1998 bylo v České republice PMR 11%, dnes je 2%. Díky své výši je však tento nástroj měnové politiky neúčinný právě proto, že banky drží dobrovolně mnohem více rezerv než jí ukládá předpis. PMR se v ekonomice označuje za tzv. měnový multiplikátor (díky němu mohou banky "multiplikovat" neboli zvyšovat množství peněz v oběhu).

Je ale třeba si uvědomit, že všech 100 mld. korun nejsou kryty hodnotou, pouze DLUHEM. To je první negativum. Druhý neblahý vliv, který tento princip tvorby peněz způsobuje je inflace, neboli znehodnocení peněz. Pokud nové peníze nejsou kryty hodnotou, tak tuto hodnotu musí získat, jinak by bankovky byly bezcenné papíry. Hodnotu získají tak, že uberou hodnotu z těch peněz, které již jsou v oběhu. Tím se "staré" peníze znehodnotí. (př. obíhá-li v ekonomice 3000 mld. "bankovek", a do ekonomiky přidáme 100 mld., znamená to, že se staré peníze znehodnotí o přibližně 3%).

Z ekonomického hlediska je nutné odlišit roli peněz jako prostředku pro směnu, ale také jako prostředek pro investování (kapitál). V obou případech se však jedná o "prostředek" nikoli zdroj.

Je tedy zřejmé, že z půjčených např. 10 mil. Kč mohou lidé investovat a ta investice jim vynese více, než je samotný úrok. Např.: koupit si bar, kam lidé chodí utrácet své peníze, jinými slovy znamená, že při dobrém marketingovém, ekonomickém a kdoví ještě jakém duchu majitele se může podařit vytvořit zisk ve výši 30% z půjčené částky. Při úroku 5% za rok to znamená čistý zisk 25%, jinými slovy 2,5 mil. Kč. Z půjčených 10 mil. Kč je tedy možné vyprodukovat cca 2,5 mil. Kč ročně a po 5 ti letech by se tedy dal dluh splatit i s úroky. 10 mil. Kč vytvořených původně z "dluhu" pomohli vyprodukovat takové množství "produktu", aby došlo k plnému umoření dluhu.

Co to ten "produkt" ale je vlastně zač? Představme si ekonomiku s 10 podniky (správce bytů, elektrárna, restaurace, bar...) a 100 spotřebiteli. Každý podnik by měl 10 zaměstnanců. Představme si, že všech 100 lidí musí zaplatit 50 % svých příjmů za bydlení správci bytu a 30% za energie elektrárně. Zbývá jim už jen 20 %. Do baru např. chodí cca 50 % těchto lidí, a utratí je tam všechny. Zbýlých 50% spotřebitelů je utratí v restauraci, případně v jiných podnicích. Pokud se podaří získat více klientů pro bar (třeba +10 %), tak to bude buď na úkor tržby zbylých podniků, anebo si na to lidé musí půjčit. Jinak by si to nemohli dovolit. Podobná situace nastane, pokud na trh vstoupí další subjekt - třeba "posilovna", kam začne chodit 30% lidí a utratí tam svých 20 % příjmů. Ostatní podniky přijdou o klienty, protože spotřebitelům na větší utrácení nezbývají prostředky anebo navštěvují oba podniky - jak bar, tak posilovnu. V tom případě si ale musí na jedno z nich půjčit anebo přerozdělí útratu mezi oba podniky na 10 % + 10 %. V každém případě nastane to, že na tom původní podnik bude hůře, a v důsledku toho se bude snažit nalákat více klientů.

Předpokládejme však trochu jinou situaci. Na trh vstoupí další podnik (restaurace), který si vyžádal investici 10 mil. Kč (byla kryta půjčkou, stavbu baru provedl jeden z 10 podniků). Majiteli baru se daří přitáhnout klientelu a daří se mu vyvolávat stále větší poptávku. Investice v ekonomice způsobí nárůst peněz v oběhu skrze stavební firmu. Jednu část výdělku si majitel stavební firmy ponechá jako svůj zisk, který může propít nebo investovat. Zaměstnancům stavební firmy přidal, což se projeví na větší útrat v ostatních podnicích, a i v nové restauraci. Nárůst příjmů vyvolá růst poptávky ale i růst cen. Takže reálná kupní síla se po nějaké době dostane na tutéž úroveň, při níž byla, než přišla investice 10 mil. Kč. Peníze se tak postupně rozprostí do rukou všech subjektů a další zvyšování počtu zákazníků v restauraci je možné buď změnou preferencí spotřebitelů anebo to, že si musí půjčit na svou spotřebu (to se v praxi dnes děje!!). Restaurace si na investici půjčila 10 mil., což se jí podařilo po 5ti letech splatit. V konečném důsledku však svůj dluh nevědomky převedla na spotřebitele, kteří jsou zadluženi dohromady přibližně stejnou částkou. Proč? Vrácením dluhu mimo jiné způsobila, že přibližně 11 mil. Kč se z ekonomiky odčerpalo - získala je zpět banka. Tedy nikoli jen 10 mil., ale +1 mil. Kč na úrocích. Co se ale stalo během toho splácení? První rok restaurace splatila 2,5 mil. Kč, další rok také. Restaurace byla svým dluhem donucena k tomu, aby "přetahovala" klienty od jiných podniků, jinak by nemohla na splátky vydělat. První rok díky tomu musel být uzavřen bar, který zkrachoval, neboť neměl klienty. 10 zaměstnanců tedy šlo pracovat do restaurace. Za další 2 roky se situace opakovala s posilovnou, která se potýkala s nezájmem klientů - Restaurace splatila již 7,5 mil. Kč ze svého úvěru. Snižováním prostředků v ekonomice tím, že restaurace splácí svůj dluh, zákonitě musí dojít ke zlevňování - deflaci. Deflace tedy zvýší kupní sílu a u lidí si obnoví poptávka. Dojde např. k znovuotevření baru. V praxi však deflace nastává velmi ojediněle, anebo jen na krátkou dobu. Proč? Protože

spotřebitelé nechtějí slevovat ze svých nároků a raději se zadluží a na svou "neinvestiční" spotřebu si půjčí a udržují tak ekonomiku v umělé "prosperitě" (krytou dluhem). Některým se daří půjčku splatit, jiným zase ne - ti pak zákonitě prodělají osobní bankrot.

Po 5ti letech je situace taková, že půjčka jednoho člověka na otevření restaurace vyvolala nejprve růst poptávky, pak inflaci a v důsledku toho snížení kupní síly obyvatelstva - pro udržení úrovně blahobytu se spotřebitelé začali zadlužovat. Jakmile restaurace začala splácet svůj dluh, odčerpalo se z ekonomiky několik mil. Kč, které způsobí 2 možné scénáře - lidé si začnou půjčovat, aby si udrželi životní standard anebo některý z podniků zkrachuje. Tato varianta nám vlastně říká, že když někdo vloží do ekonomiky nějaké prostředky, tak jejich vrácení zpět si nutně vyžádá dva efekty - jeden je buď pokles ekonomiky (snížení disponibilního příjmu a tím kupní síly) anebo nepřímý převod dluhu na konečného spotřebitele tím, že se musí pro udržení své životní úrovně zadlužit. Spotřebitelé ovšem své dluhy použijí jen pro spotřebu, nikoli investici. V ekonomice se tedy točí stejné množství peněz, ale po 5ti letech bance nedluží 10 mil. investor, ale koneční spotřebitelé. Vítězem se stává banka, která má z celé transakce největší užitek. Tyto postupy způsobují soustředění peněz v rukách bank a navíc nastartování nekonečného procesu: honbu za penězi, která nemůže nikdy skončit, neboť by vše zůstalo v majetku bank a z lidí by byli asi otroci...

Druhou variantou, která se však v praxi vůbec neděje, je, kdy spotřebitel si nebude půjčovat vůbec. V tu chvíli zákonitě bude prosperovat jeden podnik na úkor druhého a dříve či později někdo zkrachuje. V ekonomice začne obíhat méně prostředků, neboť je restaurace vrací bance. Pokud v ekonomice obíhalo nejprve 100 mil. Kč, po investici 110 mil. Kč, pak po splacení úvěru bude obíhat jen 99 mil Kč, neboť 1 mil. činí úrok. Mezi původním stavem před vznikem restaurace až po vrácení půjčky nastane to, že se nejprve ekonomická produkce zvýší, zvýší se i cenová hladina, ale pak musí dojít automaticky opět k poklesu, dokonce ještě hlubšímu. I v tomto případě nezbývá nic jiného, než si půjčit znovu, třeba dalších 10 mil Kč. Je možné, že banka půjčí všech 11 mil. Kč., ale za 5 let získá zpět 12,1 mil. i s úroky. V této ekonomice pak by po vrácení celého úvěru zbylo jen 97,9 mil. Kč (už celých 2,1 mil Kč po 10 letech je v rukou banky. Ekonomika se však bez další půjčky neobjede a nakonec zjistíme, že banka vložila do ekonomiky 10 mil., z nichž má ročně 5%, bohatne na úkor "bohatství" dané ekonomiky a zafixovala svůj business do chodu ekonomiky tak, že dluh není možné nikdy splatit, neboť by tím ekonomika utržila hluboké rány.

Příklad nepočítal s úlohou banky v souvislosti s měnovými bázemi, akciemi ani jinými finančními produkty a také byl příklad postaven na myšlence, že banka je externí subjekt. Pokud by byl totiž součástí systému, tak by 1 mil. Kč získaných na úrocích připadlo majiteli, který je vrátí do oběhu svou spotřebou nebo na mzdách zaměstnanců. Počítal ale s tím, že mezi 100 lidmi by byli i majitelé všech 10ti podniků, kteří spotřebovávají podobně jako ostatní. Systém byl uzavřený. Do doby, než se do systému vložilo 10 mil. Kč jako úvěr o banky, vlastně ani nemohlo dojít k nárůstu disponibilního příjmu, pouze mohlo docházet k přerozdělení - někdo dostal méně, někdo zase více, vznikli tak bohatí a chudí. Dále se nepočítalo se zahraničním obchodem, který by situaci jen znepráhlednil, ale v konečném důsledku bychom zjistili totéž. Příklad také nepočítal s rostoucí produktivitou a se změnou dalších výrobních kapitálů.

Úvěrování a vkládání peněz prostřednictvím "moderní mechaniky peněz" do ekonomiky je nebezpečné, neboť při určitých konstantních veličinách v konečném důsledku pro ekonomiku znamená:

- soustředění výnosů do rukou bank
- nutnost mít permanentně dluhy
- prohlubování cyklů ekonomických veličin (vznikají větší amplitudy)

- permanentní přítomnost inflace
- zadlužování spotřebitelů, kteří půjčené prostředky "projí"
- "falešný" ekonomický růst financovaný z dluhu
- financování celé ekonomiky z dluhů konečných spotřebitelů

V reálném světě hrají svou roli další aspekty, přesto současný stav peněžního a ekonomického systému nemůže být dlouhodobě udržitelný. Kromě zadlužování spotřebitelů je zde i zadlužování států, které ohrožují samotnou ekonomiku nejvíce.

Princip fungování současné ekonomiky je postaven na neustálém nedostatku peněz díky přítomnosti dluhů v systému, což občas způsobí krach nějaké společnosti, nebo bankrot fyzických osob. Bankroty a krachy jsou totiž jediný funkční mechanismus "neviditelné ruky trhu", která se snaží urovnat nerovnováhu, která se v systému vytváří. Jenže člověk, jako nevhodný element, který do systému stále zasahuje vkládáním nových peněz - právě na záchranu těchto krachujících subjektů jen a jen tyto problémy zhoršuje.

Američané nyní vloží nových 700 mld. dolarů do ekonomiky na její záchranu, ale vlastně to je jen způsob jak se odepsat. A proč? Důvod je jednoduchý. Do ekonomiky se při amerických parametrech povinných minimálních rezerv dostane až 7000 mld. dolarů (z původních 700 mld.). Americké vlády nesplácejí jistinu, ale jen úroky. Co se týká domácností, pokud by splatily tyto úvěry za 10 let, tak na úrocích by zaplatily 1100 mld. dolarů. Z toho vyplývá, že v Americe za 10 let bude v peněžním systému chybět celkem 1310 mld. dolarů – tj. včetně úroků, které platí vláda (což je skoro 2x více než v dnešní době do ekonomiky vloží). Kdo těchto 1310 mld. dolarů získá?? Přece banky anebo v případě USA Čína. A kdo v konečném důsledku tyto peníze zaplatí? Jednotliví daňoví poplatníci.

S každou půjčenou korunou nebo dolarem narůstá nedostatek množství peněz v oběhu, který je srovnatelný minimálně s výší úroků. Navíc tyto vybrané úroky banky používají pro mzdy svých zaměstnanců, takže se dále dostávají do oběhu, což hrubý domácí produkt samozřejmě dále podpoří. Pokud tedy za 10 let bude Amerika potřebovat dalších 1300 mld. dolarů, tak za dalších 10 let už to bude činit cca 2500 mld. dolarů a za dalších 10 let 5000 mld. nebo i více dolarů. Zadlužení amerického státu a nejen jeho tedy bude nadále narůstat kvadratickou funkcí, což jasně povede ke krachu, který zažila před několika lety Argentina anebo v současné době Island nebo Maďarsko.

Jak ale z tohoto systému udělat dlouhodobě udržitelný, bez ekonomických nestabilit a hlubokých krizí?

Ing. Jiří Rotschedl

